

לימודי דעת – תוכנית לימוד השולחן ערוך

הלכות תערובות

סימן צ"ח – שעור 1

© רשות השימוש בשיעורים היא אישית בלבד לצורך לימודי הקורס ולחזרה ושינון
אין להשתמש בשיעור זה לשום מטרה אחרת ללא רשות מפורשת מהמו"ל
- לימודי דעת תכנית הסמיכה 03-6166340 -

תוכן השיעור:

1. דין קפילא.
2. סעיף א.
3. דין ששים ודין קפילא.
4. עדות אשה.
5. מסיח לפי תומו.
6. מסיח לפי תומו כנגד איסור דרבנן.
7. שיטת הרמ"א בטעימת גוי.
8. הלכה למעשה.
9. טעימת ישראל.
10. טעימה בלשון.
11. לעיסת איסור מדרבנן לשם טעימה.
12. כיצד מודדים ששים.
13. שאלות חזרה.

מהדורה שניה

המחבר – הרב ד. חנן

עורך – הרב א. שנקולבסקי

איסור שנתערב בהיתר

סימן צח: דין איסור שנתערב בהיתר ואופן ביטולו

א. איסור שנתערב בהיתר מין בשאינו מינו, כגון חלב שנתערב בבשר, יטעמנו נכרי, אם אומר שאין בו טעם חלב או שאומר שיש בו טעם אלא שהוא פגום, מותר. והוא שלא יהא סופו להשבית. וצריך שלא ידע שסומכין עליו. ואם אין שם עובד כוכבים לטועמו, משערין בס'. וכן אם הוא מין במינו, כיון דליכא למיקם אטעמא, משערים בס'.

(ואין נוהגים עכשיו לסמוך על עו"ג, ומשערין הכל בס') (באגור ותשובת מהר"מ פדואה סימן ע"ט ושאר אחרונים).

ביאור הסעיף

נעיינ בגמרא בחולין צז ע"א שהיא מקור סעיף זה.

דאמר רבא: אמור רבנן בטעמא (= בטעימה) ואמור רבנן בקפילא¹ ואמור רבנן בששים.

הלכך: מין בשאינו מינו דהיתירא – בטעמא, דאיסורה – בקפילא.

מין במינו, דליכא למיקם אטעמא (= שאי אפשר לעמוד על טעמו) אי נמי (= או לחלופין) מין בשאינו מינו דאיסורא דליכא קפילא (= כאשר אין קפילא) - בששים.

הגמרא הציגה שלשה אופנים באופן בירור מרכיבי התערובת:

טעמא. טעימה היא אמצעי יעיל לבדיקה זו כאשר מתערבת למשל תרומה לתוך חולין, באופן שהתרומה והחולין הם משני מינים. כיון שהתרומה מותרת לכהן הוא יכול לטעום ולהבחין אם הוא טועם טעם תרומה.

קפילא. אופה נכרי הוא אמצעי יעיל כאשר מתערב למשל בשר בחלב, שאסור ליהודי לטעום את החלב כדי לראות אם יש בו טעם בשר, הקפילא יכול לטעום ולומר מהו טעמו של התבשיל.

¹קפילא הוא אופה נכרי. זהו מומחה לענייני אוכל.

הלכות תערובות סימן צ"ח סעיף א' / שיעור 1

ששים. כאשר מתערבבים איסור והיתר שהם אותו מין, ואי אפשר להבחין בטעם האיסור, מודדים את ההיתר והאיסור, ואם ההיתר גדול פי ששים מהאיסור, התבשיל מותר. אמצעי זה גם יכול לשמש בתערובת של איסור והיתר משני מינים, כאשר אין קפילא שיכול לטעום זאת.

דין קפילא

באלו נסיבות מותר לסמוך על טעימת קפילא? **הבית יוסף** מביא ארבע שיטות בענין זה:

א. **שיטת הרשב"א.** הרשב"א מוכיח מדין טעימת כהן, שאין בטעימה זו צורך במומחיות של הטועם, ואם כן בטעימת גוי, אין חיוב שהנכרי הטועם יהיה קפילא (דהיינו אומן מומחה). גם נכרי רגיל יכול לטעום, אבל אז יש צורך שיהא לו דין של "מסיח לפי תומו", כלומר שלא ידע שאנו סומכים על טעימתו, מחשש שישקר. במקרה והטועם הוא ממש קפילא (מומחה), אפשר לסמוך על טעימתו גם בלי שיהא מסיח לפי תומו, משום שקפילא "לא מרע נפשיה", כלומר לא ישקר, משום שעל ידי כך הוא עלול לפגוע במוניטין המקצועי שלו.

ב. **שיטת הרא"ש.** מדברי הרא"ש (כפי שצוטטו על ידי הטור) אנו רואים ששני התנאים הנ"ל נדרשים, כלומר: א. שיהא קפילא ממש ב. שיהיה מסיח לפי תומו.

(הב"י כתב שאין הכרעה מוחלטת בדברי הרא"ש שתנאי א' הוא הכרחי).

ג. **תוספות והר"ן.** לשיטתם, התנאי היחידי הוא שיהא הנכרי קפילא. תנאי של מסיח לפי תומו לא דרוש לנו בכלל, ולא מועיל בפני עצמו.

ד. **שיטת הרמב"ם.** כל גוי יכול לטעום, ואף אחד מהתנאים (של קפילא ושל מסיח לפי תומו) לא נדרשים.

לפסק הלכה כותב **הבית יוסף** שאפשר לסמוך על קפילא בלי מסיח לפי תומו, מאחר והיחיד שחולק על כך הוא **הרא"ש**, וכל שאר הראשונים שהבאנו מתירים לסמוך עליו.

הבית יוסף גם מתיר בגוי שאינו קפילא בתנאי שהוא מסיח לפי תומו, מאחר **והרשב"א והרמב"ם** מתירים זאת, והבית יוסף לא השתכנע שהרא"ש אוסר במפורש לסמוך על הנכרי במקרה זה.

סעיף א

הגר"א (ס"ק ה) שואל: "וצריך עיון למה השמיט קפילא דנאמן בכל ענין"?

הגר"א מעיר שעל אף שבבית יוסף ראינו שפסק שאפשר לסמוך על קפילא בכל אופן, גם כשהוא יודע שאנו סומכים עליו (דהיינו שאינו "מסיח לפי תומו"), בכל זאת לא הביא דין זה בשלחן ערוך.

הלכות תערובות סימן צ"ח סעיף א' / שיעור 1

בספר **נתיבי הוראה** של הרב יהודה דרעי הוא מציע ביאור לשאלה זו על המחבר: המחבר לא הזכיר זאת משום שמתוך למוד הראשונים אנו יכולים להגיע לבד למסקנה זו שסומכין על קפילא. וזאת מכיון שהמחבר דורש שהנכרי לא ידע שסומכין עליו, א"כ ברור שהוא לא פוסק כפי שיטת הרמב"ם בלבד.

דין ששים ודין קפילא

הבית יוסף מביא עוד מחלוקת ראשונים בענין שונה: האם מותר לסמוך על טעימת הקפילא גם כשידוע שיש פחות מששים מההיתר כנגד האיסור.

רש"י. רש"י סבר שאין לסמוך על טעימת קפילא במקרה שיש פחות מששים, וגם באופן שיש ששים צריכים לבדוק גם על ידי טעימת קפילא.

הר"ן. לשיטתו אם יש ששים לא צריכים טעימת קפילא, ואם אין ששים צריכים לבדוק על ידי טעימת קפילא.

הרמב"ן. הרמב"ן מחלק בין המקרים:

- אם האיסור עצמו נתערב לתוך ההיתר, וממשו של האיסור נשאר בתוך ההיתר, צריכים שיהא ששים בהיתר כנגדו.

- אם האיסור נתן טעם בהיתר ואחר כך הוציאו את האיסור, אף באופן שידועים שאין ששים בהיתר כנגד האיסור, בודקים על ידי טעימת קפילא.

רמב"ם. לרמב"ם טעימת קפילא מועילה בכל ענין, ואולם גם כאשר יש ששים, צריכים לבדוק גם על ידי קפילא. אמנם במצב שאין קפילא שיטעום, אם יש ששים בהיתר התערובת מותרת.

המחבר פוסק כפי שיטת **הרמב"ם**.

עדות אשה

המחבר פוסק כפי השיטות הסוברות שכל נכרי נאמן, כל עוד הוא מסיח לפי תומו.

הט"ז והש"ך מקשים מגמרא במסכת בבא קמא דף קיד הקובעת שלא סומכים על נכרי מסיח לפי תומו באיסור תורה, חוץ מעדות אשה (עדות אשה היא עדות על מיתת הבעל כדי להתירה להנשא לאיש אחר. במקרה זה בלבד חכמים הקילו כדי למנוע את העיגון של האשה).

בש"ך אנו מוצאים שלשה תירוצים להסביר מדוע בסעיף זה אכן הנכרי נאמן על ידי טעימתו במסיח לפי תומו:

הלכות תערובות סימן צ"ח סעיף א' / שיעור 1

א. **האיסור של טעם כעיקר הוא מדרבנן.** תירוצו זה מתאים לסוברים כשיטת רש"י שמין בשאינו מינו בטל מן התורה ברוב, והצורך לששים או לקפילא אינו אלא מדרבנן, ובאיסור דרבנן כן סומכים על עכו"ם מסיח לפי תומו. ואולם המחבר פוסק כפי שיטת הרשב"א, שמין בשאינו מינו אינו בטל ברוב, ומן התורה צריך לבדוק שאין טעם האיסור מורגש, לפי זה יש למצוא הסבר אחר מדוע מותר לסמוך על טעימת הקפילא אפי' בענינים דאורייתא.

ב. **לא איתחזק איסורא.** הגמרא בבא קמא המגבילה את נאמנות הנכרי המסיח לפי תומו (רק לעדות אשה), עוסקת באשה נשואה, שיש לה דין של חזקת איסור, לכן בדרך כלל אין הנכרי נאמן באיסור תורה, כאשר ישנה חזקת איסור. ואולם, אצלנו, עד שארעה התערובת התבשיל היה מותר, ואין פה חזקת איסור עדיין, לכן ניתן להאמין לגוי במסיח לפי תומו במקרה זה. למעשה הש"ך דוחה גם תירוצו זה, על פי הוכחות שמביא שרק באיסור דרבנן אפשר לחלק בין איתחזק איסורא ללא איתחזק איסורא (ולא באיסור תורה).

ג. **איכא למיקם עלא דמילתא (= אפשר לעמוד על הדבר).** הש"ך מביא סברא בשם שו"ת הריב"ש, שבמקרה שיש דרך לבדוק את דברי הנכרי (האם הוא דובר אמת), אפשר לסמוך על דבריו. כיון שפה ישנה אפשרות לתת לקפילא מומחה לטעום שיאשר או שיכחיש את דברי הנכרי שאינו מומחה, ממילא ניתן לסמוך על הנכרי שאינו מומחה בלבד.

הט"ז מוסיף תירוצו נוסף: **באיסור והיתר אין צריך עדות.** ההגבלה של הגמרא בבבא קמא בדבר נאמנות הנכרי היא רק במקרה שעל פי דין זקוקים לעדות כדי לפסוק את הדין. באיסור והיתר אין לנו צורך בעדות, וגם הוכחה שאינה עדות מספיקה לנו, הלכך אין הגבלה להאמין לגוי במסיח לפי תומו אפי' באיסור דאורייתא.

מסיח לפי תומו

עלינו להשוות את דברי המחבר בסעיף זה בענין מסיח לפי תומו, עם דבריו בנושא זה בדינים אחרים.

בהלכות מליחה (סימן סט סעיף י) מבאר המחבר שסומכין על נכרי שהדיח את הבשר לאחר מליחתו ולפני בישולו. הש"ך (ס"ק מב) מבאר שאין פה דין מסיח לפי תומו בלבד, אלא גם סברא נוספת של "קפדי אנקיותא", דהיינו שנכרים מקפידים על נקיות, ומטבעם ידיחו את הבשר כדי להוריד את כל המלח שמלא בדם, לפני הבישול.

בהלכות יין נסך (סימן קלז סעיף ו) המחבר כותב שאין עכו"ם מסיח לפי תומו נאמן בהכשר כלים אסורים.

מסיח לפי תומו כנגד איסור דרבנן

באיסור דרבנן שאין בו חזקת איסור לפי כל הדעות סומכים על גוי מסיח לפי תומו. הש"ך (סימן קלז ס"ק יט) מבאר שלפי המחבר, באופן שיש חזקת איסור, לא סומכים על מסיח לפי תומו. מכיון שבדין הכשר כלים (שהגוי הכשיר את הכלי) וכן בדין הדחת הבשר יש חזקת איסור (שהרי דברים אלו אסורים מדרבנן לפני תיקונם), לכן מסיח לפי תומו לא מספיק כסברא בלעדית להיתר.

דעת הרמ"א בזה אינה ברורה. יתכן שלפי דעתו מסיח לפי תומו יהא נאמן באיסור דרבנן אפילו נגד חזקת איסור. בנושא זה מבואר במשבצות זהב (סימן סט ס"ק כד) שישנה מחלוקת בין הט"ז והש"ך:

(א) לפי הט"ז שיטת הרמ"א היא שבאיסור דרבנן, אפילו כשיש חזקת איסור, סומכים על מסיח לפי תומו בלי שום סברא נוספת.

(ב) לפי הש"ך, גם לרמ"א אין סומכין על מסיח לפי תומו כנגד חזקה, אף באיסור דרבנן, ולכן בהלכות מליחה מצרפים את הסברא של "קפדי אנקיותא", ורק על ידי צירוף זה מתירים את הבשר. ואולם, בהלכות הכשר כלים, בהעדר סברא נוספת, אין להתיר על פי מסיח לפי תומו כלל.

שיטת הרמ"א בטעימת גוי

הרמ"א מסיים:

ואין נוהגים עכשיו לסמוך אעובד כוכבים ומשערינן הכל בס' (באגור ותשובת מהר"ם פדואה סימן ע"ט ושאר אחרונים)

רבי עקיבא איגר בהגהותיו מסתפק בהסבר הנכון בחומרת הרמ"א שלא לסמוך כלל על נכרי לפי שום שיטת ראשונים. לשיטתו, הרמ"א מצרף לחומרא את כל השיטות. אם צריך קפילא משום בקיאותו (=מומחיותו), אזי צריך שהוא ידע שאנו סומכים עליו משום שרק אז הוא ידאג למוניטין שלו (וממילא אין הוא "מסיח לפי תומו", ואם אנו זקוקים דוקא למסיח לפי תומו, אי אפשר להודיע לו שסומכים עליו). לפי זה אין שום דרך לסמוך על טעימתו של נכרי.

בהגהות מטה יהונתן (שבשולי הגליון שבשו"ע) מובאת תמיהה על דברי רבי עקיבא איגר: הלא אפשר לתת את התערובת לשני נכרים, אחד קפילא שיודע שסומכים על מומחיותו, ואחד נכרי רגיל שלא יודע שסומכים עליו, והוא מסיח לפי תומו, ואז אפשר לצאת ידי כל השטות.

הלכה למעשה

בספר **כף החיים** (ס"ק ב) כותב שעל אף שבדרך כלל הספרדים סומכים על דברי המחבר, בדין זה המנהג כפי פסק הרמ"א, לא לסמוך כלל על טעימה של נכרי, וכל האיסורים דינם בששים.

טעימת ישראל

מדברי הרמ"א שכתב שאין סומכים על טעימת נכרי, ניתן להבין שיש מקום לסמוך על טעימת ישראל (שהרי רק על טעימת עכו"ם אין אנו סומכים).

הלכך, במקרה של תרומה שנפלה לחולין, או בדוגמא שיותר שייכת לזמנינו, בצננו שנחתך בסכין בשרי, כאשר רוצים לבדוק אם יש טעם בשר בצננו (כדי להתיר אכילתו עם חלב) יש מקום לסמוך על טעימת ישראל (ש"ך ס"ק ה וכף החיים ס"ק יב).

לעומת זאת **הגליון מהרש"א** מביא את דברי הש"ך בהלכות בשר בחלב (סימן צו ס"ק ה) שסומכים על טעימת ישראל רק בדיעבד, לאחר הבשול, אבל לא לכתחלה.

טעימה בלשון

הדרישה (ס"ק א) אוסר לטעום את הבשר, אפילו בלשון בלבד, כדי לברר אם הוא מלוח.

הט"ז (ס"ק ב) חולק עליו, ומביא ראייה מדין של כיס המרה, שבספק איסור דאורייתא מותרת הטעימה בלשון בלבד.

בכל אופן, למעשה אין לסמוך על טעימה בלשון בלבד, כי בלי טעימה הכוללת לעיסת האוכל, אין לנו בירור מספיק בדבר טעמו של האוכל.

המשבצות זהב (ס"ק ב) והש"ך אוסרים טעימה בלשון, אף באיסור דרבנן.

לעיסת איסור מדרבנן לשם טעימה

הצמח צדק מתיר באיסור דרבנן לעיסה ופליטה לשם טעימה. **במשבצות זהב** (סימן קח ס"ק ט) חולק וכותב שלעיסה ופליטה הותרה רק בבורית, שהוא סוג סבון שיש בו חשש איסור, מכיון שטעם הבורית הוא כה גרוע, הוא נפסל מאכילת כלב, ואין באכילתו אסור תורה (הפרי חדש, שדבריו מובאים במשבצות זהב, כותב שיש מקום להחמיר אפילו בבורית).

הלכות תערובות סימן צ"ח סעיף א' / שיעור 1

במשבצות זהב (ס"ק ב) מבאר שלפי הצמח צדק על אף שאין בו איסור, אין לעיסה ופליטה מספיקה כדי להרגיש את הטעם שלא האיסור, וכדי לדעת בודאות שאין שום טעם של איסור חייבים ללעוס ולבלוע, וזה אסור אפילו לפי דברי הצמח צדק.

כיצד מודדים ששים

הפתחי תשובה (ס"ק ב) מביא משו"ת **שער אפרים** שמדידת הששים היא בעצם מדידת נפח ולא משקל. הוא גם מביא מספר "**חינוך בית יהודה**" שכותב שאם האיסור וההיתר הם מאותו מין, ואין אחד יותר אוורירי (=מלא אויר) מהשני, אפשר למדוד נפח או משקל. אבל אם אחד יותר אוורירי מהשני, יש למדוד על ידי משקל. כאשר האיסור וההיתר הם משני מינים, יש למעוך את חללי האויר ולמדוד לפי נפח.

שאלות חזרה

- א. באר: מין במינו, מין בשאינו מינו.
- ב. באר: קפילא, טעמא, ששים.
- ג. מהו מסיח לפי תומו? הבא דוגמא.
- ד. מהם ארבעת השיטות בקפילא?
- ה. האם רש"י סומך על טעימת קפילא בלבד? באר.
- ו. לפי המחבר, האם אפשר לסמוך על קפילא שאינו מסיח לפי תומו? הבא מקור.
- ז. מהי דעת הרמ"א בשאלה זו?
- ח. איך יכול המחבר לסמוך על מסיח לפי תומו (בנידון שלנו), בעוד שמדין הגמרא מסיח לפי תומו נאמן רק בעדות אשה?
- ט. מדוע הרמ"א לא סומך על נכרי? האם ישנו אופן שבכל זאת אפשר לסמוך עליו?
- י. למעשה, האם סומכים על טעימת נכרי מסיח לפי תומו?
- יא. האם מותר לסמוך על טעימת ישראל, אף שאינו קפילא? הוכח.
- יב. האם מותר ללעוס ולפלוט דבר שיש בו חשש טעם של איסור דרבנן?
- יג. איזה איסור מותר לטעום בלשון בלבד?

